

ЗАЩО ДА УЧИМ?

(Поглед в подготовката на учителите по физика)

Весела Димова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. В статията разглеждаме актуалния въпрос за мотивацията в три посоки:

- 1) личността на учителя като водеща роля в учебно-познавателния процес;
- 2) знанието като ценност в съвременното общество;
- 3) нравствените ценности като акцент в подготовката на бъдещите учители по физика.

Keywords: motivation for learning process, moral values, training for teachers of physics

Защо да учим? Какъв е смисълът от придобиването на определено знание за живота на индивида или от извършването на определено познавателно действие, изискващо усилие и „заслужаващо“ внимание от страна на формиращата се личност? Такива въпроси стоят пред подрастващите днес. Тези въпроси не бива да се пренебрегват с прехвърляне на отговорността върху семейното или общественото възпитание. Тъкмо те ни насочват към намирането на ядката за доброплодните промени в областта на образованието. Защото променяйки себе си, променяме околния свят.

Учителят – непресъхващ извор на вдъхновение в познавателния процес

Защо да уча? Един от най-важните въпроси в учебно-познавателния процес, който засяга мотивационната сфера на човека. Отговорът може да се търси в различни аспекти: като неизбежен елемент от формирането на индивида, който търси своето място в едно организирано общество; необходимост на учителския труд; изградено отношение към знанието като ценност; неизменна потребност от движение по еволюционния път на познанието, осмисляне на предназначението на човека като елемент от един общ „социален организъм“; стремеж към преоткриване на смисъла на живота и изява на вложените дарби и способности в полза на всички.

Защо да уча? Този въпрос следва да си задава по-често самият учител, изхождайки от позицията на съработник във възпитателното дело. Осмислянето

на необходимостта от непрестанно учене – като насъщна потребност, а не от икономически или съревнователски подбуди – ще доведе индивида до истинските устои и мотиви за учителската професия. А когато той преоткрие професията си като свое призвание, тогава намира верния подход и метод при всеки конкретен случай в своята работа. Това важи за практикуването на коя и да е професия. Човек трябва да открие своето призвание, а това трудно може да стане чрез външен подтик. Колкото вътрешните мотиви са преобладаващи при избора на професия, т. е. колкото по-добре се вслушваме в индивидуалната си същност и определяме мисията си на земята, толкова по-устойчив и резултатен ще е трудът ни. Затова въпросът ”Защо да уча?” стои с еднаква сила пред всяко поколение и получава постоянно актуализиран отговор в практиката на добрия учител, а също и в обществен план според степента, в която откриваме като колективно съзнание смисъла на живота. Начинът, по който всеки учител намира за себе си задоволителен отговор на този въпрос, определя в голяма степен резултатите на неговата работа. Защото вътрешните нагласи, невербалното общуване в познавателния процес оказват върху младия човек много повече влияние, отколкото си даваме сметка днес.

Защо да уча? Добрият учител носи отговора в себе си: това, което той излъчва (поведение, думи, жестове), внушава положителен отговор и подтиква към познавателен растеж всички наоколо. Такъв човек рядко ще чува в свое присъствие не(до)волно подхвърлена реплика: „Това, което уча, за какво ми е”. И тази негова позиция, морал, принципи са непоклатими! Тогава става възможно да се реализира идеята „учене през целия живот” и да се осъществи изграждането на действително „училище-живот”.

Учене през целия живот. Какво означава това? Това предполага осмисляне на мястото и предназначението на човека в непрекъснато изменящия се свят, готовност за непрестанна самоактуализация и поемане на отговорност в индивидуален и обществен план. То е да достигнеш до онзи животворен извор, от който да черпиш знания, мъдрост, сили за реализиране на всичко добро, вложено в теб, да изявиш заложените в теб способности си, без да нарушаваш законите на природата и обществото.

Познанието като ценност в съвременното общество

Защо да уча? Въпросът стои неотменно пред учениците, изправени пред храма на познанието. С какво придобиваното знание в училище е ценно за нашия съвременник? С право подрастващите отхвърлят механичното натрупване на знания – това само по себе си не може да бъде ценност, то трябва да се осмисли в по-широк, по-глобален план. Учениците се научават да попълват тестове – т. е. да демонстрират „усвоени знания и умения”, да декламират постигнатото от други, но това познание е механичен процес и не засяга по-дълбоките пластове на човешката същност. По този начин то остава встрани от

живота (следователно) и от интересите на индивида. Младежите се вълнуват от това, което носи живот – търсят нещо, което да им помогне в решаването на възникващите в живота им въпроси и задачи, да осмисли съществуването им и дейността им, да мобилизира многопластово заложибите и способностите им, да открият себе си в хармония, единство, съпричастност към случващото се в цялостното битие. Те се явяват пред своите възпитатели (родители и учители) с голям запас от дарби и способности, но и със свой план за това, как да ги разработят и изявят. Ако този огромен потенциал не се насочи своевременно в разумна посока, той може да доведе не само до асоциални прояви, но да има и разрушителни, опустошителни последствия за човека – в духовно отношение, а в резултат и до нарушаване на физическото здраве. Знае ли днес преподавателят по природни науки накъде води своите възпитаници?

Процесът на познание на природата стана толкова опосредстван от продуктите на човешкия ум и труд, че фокусът на нашето търсене се измества от същността на природните явления към определени логически конструкции, които нямат положителен практически резултат за живота, дори се нуждаят от доказване и „защита“ на собственото си право на съществуване. После този модел се пренася и в другите науки. Това не може да не се отрази върху мотивацията за учене. Отдалечават се не само обектът на съвременната наука и нейният „език“ от непосредствената човешка дейност, но и ползата от достигнатите знания спрямо екзистенциалните нужди на хората. В същото време подходът на науката се оказва недостатъчен, за да помогне на съвременника да реши глобалните зловодневни въпроси на своето битие. Затова в последно време при изучаване на сложните системи и процеси (съответно при усвояване на постиженията в областта на природните науки) се акцентира на техния хуманитарен характер. Проф. Ив. Апостолова (1982) анализира тази ситуация, като разглежда физическата общност, изправена пред аксиологически проблеми. Нещо повече, проф. Балабанов (2008) изтъква: „Проникването на хуманитарните науки в природните в бъдеще ще стане също такъв критерий за научност, какъвто досега се смята проникването на математиката в тях“. Тогава кое подтиква подрастващия към храма на науката днес? Кому служи съвременната наука? Накъде води съвременното образование? Какви хора изгражда общественото възпитание – конкурентоспособни, пригодни за борба със себеподобните си, водени от стремеж към лидерство, изтъкване на личните достойнства пред тези на другите, задоволяващи преди всичко собствените си интереси, незачитащи правото на другия и в ущърб на природата? Или хора, способни да градят своя напредък с мисъл за благоденствието на всички, чувствителни към нуждите и потребностите на другия, с грижа за обществото, готови да решават въпросите на своето битие в съгласие с целокупния живот, водени от благородни идеи и безкористни мотиви? Ако разгледаме познанието като диалог на човека с природата, първо ние, дейците

на образованието, да се запитаме: какво ни води в познанието на истината, какви въпроси поставяме пред природата; в каква посока търсим причинно-следствените връзки на наблюдаваните явления; как поемаме отговорността за последствията от дадено научно откритие; какъв е моралът на науката, която учителят представя пред своите ученици? Какви ценности полагаме в оценяването на всяка човешка дейност, на всяко социално събитие, на всяко природно явление, за да можем всяка постъпка в своя делник да извършваме в мир и доволство? Защото човек усвоява не просто самото знание, натрупано през вековете, а едновременно с това попива извървения път за неговото придобиване, както и начина, по който самият той е стигнал до това знание.

Знанието като ценност, която определя напредъка, щастието и здравето на индивида и обществото, може да се гради само върху положителни мисли и чувства. Ако вътрешните мотиви за действията на някого са чисти, то тези действия ще имат добър резултат при „минимален разход на ресурси”. Защото „добрият човек от доброто съкровище вади добри плодове” – вътрешното съдържимо в най-голяма степен определя дълготрайните плодове на всяка човешка дейност. Това се схваща особено бързо и недвусмислено от подрастващите, затова те с право не желаят да раболепничат пред лъжливи правила. Какъв е стимулът за познавателна дейност, който срещат те в лицето на обкръжаващите ги възрастни? Какъв образ носят в съзнанието си днес дейците на образованието – нали него враждат в подрастващия? Какво е тяхното житейско кредо? Преди да преподаваш на другите природните или обществените закони, постигнал ли си господството над самия себе си, достигнал ли си до ненарушимата хармония във вътрешния си живот? И ако това не е факт, да не се залъгваме – не може да очакваме чистите детски очи и сърца да ни последват в пътя на познанието. Не може да предава истините за природата (или обществото) човек, който сам се отдалечава от истината в своите мисли и постъпки.

Обездушено е съвременното образование. И нещата ще продължават да бъдат такива, докато не се замислим върху същностните въпроси, които ще ни помогнат да осъществим прехода от констатиране на очаквани резултати (документирани постижения) към самия процес на обучение, при който да се цени човешкото, непреходното: как учителят пристъпва към това занятие, с какви чувства и мисли е съпроводено ученето, какво е отношението и поведението на ученика към процеса на придобиване на знания. Как младият гражданин на планетата ще използва дадено усвоено знание в бъдеще, зависи от изграденото у него отношение към науката, към „другия”, към природата, към живота. Това отношение се формира основно в процеса на усвояване на знанията, в общуването, в самия живот. Не само да придобиеш знания, умения и други какви и да са ценности, но и да успееш да ги задържиш, да съумееш да ги приложиш в живота и те да устоят проверката на времето. Това става само ако те са изградени върху здрави основи – непреходните общочовешки

добродетели, ако целта и изходната точка в познавателната дейност не е бил личният просперитет или животът на отделния индивид. Следователно безплодна е позицията да изискваме знания „на всяка цена“.

Учене през целия живот – да. Но важен е въпросът: „Защо?“. И това не може да се постигне чрез външни стимули (професионална реализация, конкурентна способност в полето на труда и др. под.). За това непрестанно познание трябва да намериш действителните причини вътре в себе си, които да устоят проверката на времето и да издържат изпитите на живота. Да откриеш онзи истински мотив, който ще поддържа пламъка на познанието в теб през целия живот като непресъхващ извор, стремежа към усъвършенстване с цел подобряване живота на всички. Така с проявяването на доброто, с изправяне на вътрешното съдържимо в човека, ще се подобрят и външните условия на живота. Промяната, която очакваме от векове, е в посока отвътре навън.

Относно подготовката на бъдещите учители по физика

Защо да учим? Отговорът на този въпрос се съдържа в ценностната система на индивида – това е негова вътрешна подбуда, потребност от непрестанна познавателна дейност за откриване на връзки и закономерности между противичащите явления в заобикалящата го действителност, отношение към придобитото знание, прилагането му в полза за всички.

Работата на учителя върху себе си се явява съществена част от формирането на бъдещия учител. В тази работа има един точен ориентир – чистотата. Да поддържаме чистота не само външна, но и вътрешна – в мислите, стремежите, постъпките, отношенията. Това изисква умения, готовност за непрестанна трансформация на отрицателните състояния, мисли и чувства в положителни, градивни. Понякога е необходим дълъг педагогически стаж, за да установи човек, че това, което подлежи на превъзпитание, са неговите собствени чувства и мисли. Ако ние сме изправни във вътрешния си живот, няма да закъснее подобряването на външните условия – за индивида и за обществото. В този смисъл всеки е зависим от (и в същото време отговорен за) добруването на всички. От това становище при формирането на бъдещия специалист, който ще води подрастващите в пътя на познанието и ще разкрива пред тях законите на природата, изпъква важният въпрос за неговия вътрешен живот, житейското му кредо, на което се подчинява цялостното му поведение, изграждането на неговата ценностна система, богатеенето му с хуманни добродетели. Затова при анализа на изнесените от учителя или от студентите уроци се стремим да разкриваме пласт след пласт случващото се в класната стая в три насоки (В. Димова, 2011):

- учебен материал – съдържание, нива, структура;
- методически въпроси – конкретни методи, средства, подходи;

– психологически аспекти с акцент върху невербалното общуване – какво отношение демонстрира учителят към всичко, което преживяваме заедно, какво послание „излъчва“ той с мълчание, жест, поведение, дума, въпрос, чертеж, физична задача, учебен експеримент, разговор с ученици, колеги, родители и т. н.

На тези три пласта в училищната практика съответстват определени нива в усвояването на физично знание, които студентите следва да достигнат в бъдещата си практика:

1. знам, разполагам със знание, имам информация по разглеждания въпрос;
2. знам, мога да го изложа пред някого, който също има познания по въпроса;
3. знам, мога да го предам на незнаещ.

Има и още едно ниво на знание – знание, придружено с умение да изведе ученика от полето на незнанието, да запали в него светилник за цял живот. До това ниво достигат малцина – това са онези учители, чиито имена носим в душата си през годините. И те се явяват истинско неопценимо народно богатство.

Изкачването по стълбицата на педагогическото майсторство изисква готовност за трансформиране на усвоеното знание в полза на бъдещата професионална реализация, изисква и разбиране за познавателния процес като преход от състояние на отхвърляне („Това не може да бъде“) през колебанието („Тука има нещо“) до приемането, усвояването („Ама това е очевидно!“). Споменатата тристепенна стълбица на познанието е свързана с тристепенната личностна структура на човека: мисли, чувства, воля. Интелектуалните постижения (учебното съдържание по дадена учебна дисциплина) преминават през областта на чувствата (вътрешната мотивация, отношението към познавателния процес, към изучавания предмет), за да се вплътят в съответни действия (приложение). Преминаването през чувствения свят на обучавания представлява важен момент от процеса на учене – не само поради това, че по този начин той приема или отхвърля дадена информация, но и заради отношението, с което прави това. Например приемането може да стане с положителна или отрицателна окраска. Най-ефективно е учене, което се съпровожда с положителни чувства, с обич. Тогава усвоените знания са трайни и приложими. Тогава те попадат в добрата съкровищница и се превръщат в градивен елемент на формиращата се личност – психически здрава, жизнеутвърждаваща и дееспособна. Човек, който в познавателното си развитие е воден от отрицателни чувства (неудовлетвореност, желание за себедоказване, за мъст и пр.), извършва действия, които рушат – първо вътрешния живот на индивида, а впоследствие и неговото физическо здраве. Това, от своя страна, се отразява на общественото благосъстояние. Така като

минава през този процес от незнание към знание (в индивидуален и общо-човешки план), човек разработва почвата на всеобщото битие с помощта на най-мощното средство, което дава положителни резултати – любовта. Без да обичаш, не можеш да се придвижиш напред. Колкото осезателно усещаме и осъзнато прилагаме връзката между интелектуалното постижение и обичта (разбирана не само като чувство!), толкова плодоносни ще са действията ни и в училище.

Обичта в преподавателската работа се проявява в три насоки:

- обич към научната област, към познанието изобщо;
- обич към професията, което произтича от осъзнаване на ролята на учителя;
- обич към детето, към човека, към живота.

Тази обич произтича от оценяването на това, което имаме в живота (а не към което се стремим), от умението да разработваме благата, които ни са дадени – в това число и детето, което ни е поверено да отгледаме и възпитаваме. По този начин движението по пътя на познанието ни извежда към следващата стълбца – учителстването, готовността да споделиш постигнатото, умението да преведеш и други по извървения от тебе път. Изобщо любовта, приложена в извършването на коя и да е човешка дейност, поражда положителната нагласа за живота. А положителното отношение към живота, към човека, към познанието, от своя страна, е свързано с естествената потребност от учене, от усъвършенстване. Тази вътрешна потребност е вложена във всеки човек – за нея не е необходимо да се полагат прекомерни усилия, но е необходим ключ, който да я освободи. А този ключ се намира в сърцето на хората, които са в непосредствена близост с подрастващите – техните родители и учители. Следователно при подготовката за учителската професия трябва да полагаме грижа за това, каква е вътрешната нагласа, идейните търсения на студентите-педагози, каква е нравствената система на учителя – ядката на мотивацията в професионалната реализация на бъдещия специалист. То ще породи използването на иновационни, интерактивни методи, заслужили името си на ”добра педагогическа практика”, защото се оказват най-ефективни в дадена ситуация, автентични поради красотата на неповторимото взаимодействие „учител - ученик”.

Любовта, приложена в обучението, дава добри плодове при „изразходване” на най-малко усилия. Днес вложените ресурси в образователното дело са огромни в сравнение с получените резултати. Физиката ни учи, че резултатът от дадено въздействие зависи не само от големината на приложената сила, но и от нейното направление в сравнение с движението на обекта на въздействие, и от „големината на инертността”. В този смисъл, за да получим положителни резултати в педагогическото взаимодействие, трябва да открием вътрешните стимули, които правят човека (учител и ученик) по-

малко инертен за движение по пътя на познанието. За постигането на тази цел се вглеждаме в естествените дадености, вложени в същността на човека: стремеж към доброто, общочовешкия напредък и вечните хуманни ценности. А в израстването на бъдещия учител трябва да изпъква „най-голямата от тях” – Любовта.

ЛИТЕРАТУРА

1. Апостолова, И. (1982). Физиците пред аксиологически проблеми, София.
2. Балабанов, Н. (2008). Да оркестрираме мелодиите на физиката, Пловдив: УИ „П. Хилендарски”.
3. Димова, В. (2011). Акценти в подготовката на бъдещите учители по физика. В: Годишник на СУ”Св. Кл. Охридски”, Физически факултет, т.104, 35-46.

WHY WE HAVE TO STUDY?

Abstract. In this article we look through the important question of motivation in three directions: 1) the personality of the teacher as the leading role in learning-cognitive process; 2) knowledge as a value in contemporary society; 3) the moral values as accent in the training of teachers in physics.

Assistant professor Dr.Vessela Dimova

✉ Sofia University „St. Kliment Ohridski”
1504, Sofia, Bulgaria
e-mail: vdimova@phys.uni-sofia.bg